СТЕПАН РУДНИЦЬКИЙ

ДО ОСНОВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

ДРУГЕ ВИДАННЄ

ВІДЕНЬ—ПРАГА 1923

І. Декілька вступних уваг.

Націоналізм, націоналіст... це слова в українській суспільности тепер щонайменше непопулярні — щоб не сказать неприличні, нетільки для „діяча", але і для звичайного громадянина.

Для постороннього чоловіка (ця на жаль дуже правдива) обставина являється дуже оригінальною, коли не безглуздою. Посторонній думає: ось Українці збудилися з вікового сну, хочуть тепер будувати державу, мовляв, у етнографічних границях, а націоналізм у них щось неначе заборонене для всякого шануючого себе чоловіка? Що це таке?

Так подумає всякий пересічний Европеєць. Так подумає (хоч у иншій формі) наш український мужик. А ми? Українська інтеліґенція?

Ми думаємо инакше. У нас вже в 90-их роках минулого століття жалувався Зінківський просто на антинаціоналізм інтеліґенції, показував Драгоманів ясний шлях „космополітизму в ідеях і цілях, національности в ґрунті і формах" — надармо! Українській інтеліґенції захотілося конче, але то конче! наче розве-

зеній дитині відкинути всяке національне стремлінне й зате попертися на „вселюдський шлях всесвітнього поступу". Це показалося вже в початках XX. століття. Органічна праця над народом, ведена (й то тільки частиною інтеліґенції) в Галичині, не находила крім милосердного підсміхування ніякого відгомону серед українського громадянства. Таксамо і змагання поодиноких одиниць у тодішній російській Україні.

Прийшла перша революція в Росії 1905 року і „вселюдські ідеали" в перше порядно стукнули по голові бідолашний український націоналізм та веліли йому сидіти тихо. Результати відомі.

Прийшла друга революція 1917 року. Універсалістичні „вселюдські ідеали" не могли вже — що правда — спинити живлової потуги українського народу, коли він виявляв волю самостійного політичного істнування. Та вони дуже скоро вспіли затруїти сю силу, розложити суспільність всеукраїнського стремління на слабкі відрухи серед загальної апатії. Розбурхане народне море, що могло своєю кінетичною енергією розвалити хоч які скелі, що стояли йому не перепоні, приняло згодом дуже оригінальний вид. Перше його хвилі йшли наче вітрові хвилі моря в одному напрямкові — сила їх була сливе безмежня. Потому (1920) широкі простори цього моря

ледви хвилюють, тут і там здіймається — що правда — могутній погій народнього повстання, але він працює в ріжних напрямках, кидається в судорогах туди й сюди... Розуміється, ніякого пуття з цього не виходить.

Результаті відомі.

А в 1921 і 22 році приходить по всіх страхіттях війни, революції й помору ще одно страхіттє — голод. Голод у житниці Европи, голод як наслідок — між иншими теж антінаціональної дурійки...

Україна оккупована. Суцільна її територія розшарпана на девять шматків, поділена поміж девять державних організмів, які всі — без виїмку — українству чужі й майже всі ворожі...

Таке діється на нашій славній Україні, на нашій — не своїй землі! Колиб вона ще була „своя", колиб ми були „державним народом", що від століть або хочби десятьліть живе своїм самостійним державним життєм, можнаби таку величезну перевагу ріжних універсалістичних стремлінь над націоналізмом ще сяк — так зрозуміти. Та ми таким „державним народом" стали по століттях неволі щойно перед пару роками! Наша новітня державність, все була неуґрунтована, все дуже поважно хиталася на своїх основах, її будуччина все була закрита грізними хмарами сумнівів і небезпек. І до того ця державність з усею її

ідеєю була побудована на народі й тільки на народі, на почуттю його національної окремішности — отже наконечно на нічім иншім як на націоналізмі!

Покищо ще невидно, щоби українська інтеліґенція починала бодай призадумуватись над дійсними причинами ціх страшних невдач 1918 і 19 року, тих величезних небезпек, що загрожують під цю пору вже не тільки українській державности але й самому істнуванню українського народу. Завзята „війна всіх проти всім“ тривáє з незмінною завзятістю дотепер. Вона доказує, що всі бачуть, що все йшло і йде щось „не так“, як повинно було й повинно йти. Та всі ми обмежуємося на тім, що шукаємо винновників, обкидуємо їх лайками, спихаємо вину з себе на других. Всі українські партії і псевдо партії крутяться й досі в божевільному вихрі воєнного танцю й атакують одні других з безмежною ненавистю: хлібороби державники, хлібороби демократи, народня партія, народні республиканці, християнські суспільники, трудовики, радикали, соціялісти самостійники, соціяльні демократи ріжних мастей, ще більше ріжнородні соціяльні революціонери, комуністи, анархісти і т. и. і т. и., имже имя єсть легіон! Все це їлоб одно другого!

До цього чудового справді образу прилучується споконвічня хиба українських освічених сфер: нездібність до понимання всякої

справи инакше як особисто, неуміннє думати по громадянськи. Найкращий почин, найбільш спасенний напрямок думки чи діла має завзятих ворогів у всіх ціх, що чуються цім почином чи напрямком особисто вже не покривдженими, чи поставленими поза скобку, але хочби тільки поставленими не на першому, але на другому чи третьому місці. Кожний хоче бути „діячем", передовиком; рядовиком — громадянином ніхто не хоче бути! Правда, є ще одна проява. У своїй ігноранції ми, українські інтеліґенти, всетаки хочемо направити се лихо, що наробили. Але, не могучи вище себе скочити, думаємо й далі в старих категоріях... І йдемо: одні більше „на право", другі більше „на ліво" в порівнанні з тим шляхом, яким дотепер йшли, переходимо з гуртка в гурток, з партії в партію, з „орієнтації в орієнтацію".

Кидаємося сюди й туди, наче риба об лід, і не бачимо ясного виходу з поганої ситуації.

А чому?

Головних причин є, як думаю, дві: 1. Це дуже мала загальна освіта в української інтеліґенції; 2. це недостача в неї здорової національної свідомости. Перша причина в дуже значній частині родить другу, однак друга звязана теж виразними причиновими звязями з першою.

Ціла будуччина українського народу залежить від цього, щоби як найшвидше щезли ці обі причини нашого теперішнього лихоліття. Щоб усунути першу, мусить ціла громада культурних робітників України взятися пречінь раз до систематичної, плянової праці, замість—як дотепер—безпляново управляти „штуку для штуки". Щоб усунути другу причину треба конче комусь зясувати суть українського націоналізму вже не для чужинців, а для нас самих.

Супроти цього справа суті українського націоналізму являється навіть під нинішну, політично так „гарячу" хвилю, коли—мовляв—нема часу на теоретизованнє, дуже актуальною. Щоби сяк так розчовпати цю суть, требаби написати грубу книгу й то мабуть не одну. До такого великого діла покликаний цей „апостол правди і науки" якого з такою розпукою вижидав Шевченко.

Та...

Хоч які великі дні переживала недавно Україна, хоч яке люте время по них настало, цей апостол не прийшов. Великий учений, що міг стати для Українців тим, чим став Масарик для Чехів, покладає всю надію на світову революцію і говорить згірдно про „націоналістичну публіку", великий письменник, що міг стати українським Маццінім, пірнув з головою в антінаціональний комуністичний універсалізм

великий народний трибун, перейшовши фазу цезаризму, опинився під протекцією Польщі...

Не прийшов апостол правди й науки, завели наші надії провідники...

Пора тому на громадян-рядовиків. Пора нам, новітнім „козакам-нетягам" одностайне стати й засукати рукави, щоби направити це, що попсували новітні „дуки-сріблянники". Може колєктивна праця рядовиків зможе заступити подвиги геніяльних передовиків, яких не дала нам судьба...

Ось чому я зважуюсь пустити у світ цю книжочку. Вона цілком певно не вичерпає матеріялу, але може освітлить деякі сторони української національної ідеї, які дотепер або цілком не були освітлювані, або дуже слабко.

Освітлювати їх буду зі становища природописних наук у загалі, землезнання з окрема. Розуміється найважнійшою галузею землезнання в нашій матерії буде біольоґічне землезнанє, з осібна ж його частина: антропоґеоґрафія.

Антропоґеоґрафія, це та частина ґеоґрафічної науки, яка займається чоловіком і його ділами з огляду на землю як цілість і на її поверхню. Вже з цеї дефініції бачить кожен чоловік, що поміж усіми галузями знання взагалі саме антропоґеоґрафія у першій мірі покликана до всестороннього розсліджування тих ґруп людства, що їх зовемо народами. Правда—народами займається теж безліч инших галузей знання, як антропольоґія,

етнольогія, історія, язикознавство, т. н. соціольогія і т. и., однак кожна з них підходить до народів на дуже вузькій стежинці, розсліджує їх єство з дуже вузького становища, освітлює кожна для себе тільки по одній з головних (часами й побічних) прикмет народу. Антропогеографія, яка впрочім користується всіми згаданими науками як помічними дисциплінами, розсліджує народи всесторонно, з усіх можливих становищ і точок погляду. В безконечній ріжноманітности предметів і явищ, які вяжуться більше чи менше безпосередно з „народом", як науковим поняттєм, антропогеографія вишукує й розсліджує саме найважнійші дійсности.

Дуже помилиться той, що сподіватиметься від мене ось тепер якої небудь „тяжконаукової" розвідки. Вона при великій неохоті читати поважніщі річи, неохоті, що так глибоко в нас закорінена, не принеслаб мабуть ніякого успіху. В оцій книжочці постараюся тільки на кількох примірах доказати, що багато є таких нібито „спеціяльних", „тяжконаукових" дійсностей, які в їхніх основах, причинах і наслідках повинні знати не тільки провідники народу, не тільки чільніщі й менше чільні діячі, але й усі сяк—так інтеліґентні громадяне.

II. Поняттє націоналізму.

Що таке націоналізм? Відповідей буде багато!

прийшлося мені тільки з легка зачепити, багато більше цілком промовчати. Загальний результат моїх дослідів дуже сумний. Треба сконстатувати, що серед української інтеліґентської громади дуже мало навіть старосвіцького, вузенького націоналізму. Новітнього, наукового, вільнодумного цілком немає.

А треба його дуже. Всі Українці повинні собі пречінь раз з'ясувати, що дійсний новітний націоналізм це не партійна справа, зрозуміти, що національно повинні думати й стреміти всі Українці без ріжниці партій: від анархістів і комуністів до крайніх правих. Бо навіть правдивий космополітизм, інтернаціоналізм, без націоналізму неможливий. Майбутнє загальне обєднанне людства в одну одностайну громаду, з природописної конечності не може ніколи відбутись поза народами, а при народах, при доцільнім розвитку новітнього націоналізму. Космополітизм будучини це могутній акорд величнього хору народів, у котрій кожний нарід співає свій голос. А не універсалістичне обєднанне... дручком, що за одним махом ударить по всіх струнах фортепяну відразу...

IX. Декілька слів на конець.

Мої розглядини основ українського націоналізму не мають ніякої претензії ні на повноту ні на глибину. До цього першого треба булоб довголітніх студій на ріжних

царинах науки взагалі, до цього другого инакшої форми — не короткої популярної книжочки, а парутомової наукової монографії.

Вислід ціх розглядин, як бачимо, дуже сумний; показалося, що дійсного націоналізму, якого вимагає нинішне положенне українського народу, в нас не має. Що його не годен заступити ні мілкий, старомодний ніби — націоналізм наших правіщих партій, ні — псевдосоціялістичний чи псевдокомуністичний універсалізм наших „лівих", доказала найкраще ця страшна катастрофа, яка постигла українську державність в останньому пятилітті. Ми хотіли будувати національну державу. До збудування національної держави конче потреба, щоби дійсний націоналізм перейняв наскрізь як найширші круги народу. Бо універсалістичні кличі можуть будувати тільки супранаціональні (властиво антінаціональні) держави на основі територіяльної спільности економічних і політичних інтересів.

Дійсного націоналізму, що відповідавби і змістом і формою нинішним часам, не було в українського народу 1917—1922. Всякі сурогати, на яких треба було опирати державне будівництво, завели й мусіла наступити катастрофа.

Чи ми багато навчилися з тієї катастрофи?

На мою думку не багато, дуже небагато. Наші „праві" думають і далі в старих кате-

горіях, наші „ліві“ далі віддаються з витрівалістю, що гідна ліпшої справи, поборюванню всякого прояву національної думки. Соціяліст В. Старосольський публікує книжку п. з. „Теорія нації“, в якій всілякою діялєктикою зводить націю в дійсности до якогось безтілесного фантому, соціяліст Е. Гуцайло з більшою щирістю зводить її до фікції. З „правих“ Д. Донцов, у питомій йому одежині типового російського публіциста, радить оперти національно-державні змагання Українців на Польщу й Румунію й розуміється на Францію, забуваючи, що Польща й Румунія в купі мають куди замало сили, щоби тільки допомогти до розвязання української проблєми й як „союзники“ показалися дуже ненадійними. Знову-ж В. Панейко, в одежині західньо-европейського публіциста, дуже зручно пропаґує східно-европейську федерацію, забуваючи, що вона далаб Україні на разі великі економічні некористи й поставилаб під знак запитання розвиток Українців як нації взагалі. Мимохіть приходить думка, що в української інтеліґенції крім згадки короткого часу власної державности, згадки, що є світла далеко не для всіх Українців, не лишилося сливе нічого від величезного зриву 1917 і 18 років. Всякому безсторонному здається, що справа української державности стала на цілі десятьліття неактуальна ...

Не диво, що признаки зневіри щораз множаться, як у краю так і серед еміґрації...

Чи опускати нам руки?

Ні! Стократь ні!

Українська земля така велика, так вигідно положена, така богата, український нарід такий великий, здоровий, здібний, має такі цінні завдатки в своїй простонародній культурі, що перед цім краєм, перед цім народом відчиняються в будуччині величезні можливости.

Україна може й повинна бути головним осередком европеізації Передньої і Центральної Азії. Вона може й повинна бути головним звеном у цім ряді країв европейсько-арійської культури, який повинен одноцільною полосою обхопити цілу північну півкулю здовж приблизно 50-го рівнобіжника північної ширини. Великі, вже істнуючі звена цего культурного ланцюха країв — це англьо-саські держави Північної Америки: Канада і Зєдинені Держави, Велика Британія, германські краї Середної Европи. Звідси аж по Тихий Океан відчиняється поле для діяльности молодих ще культурно й політично славянських народів. Та поміж ними тільки одні Чехи розуміють своє завданнє й стараються його виконати. Та вони на жаль нарід невеликий, їх земля малопростірна. Поляки в двоє менчі числом від Українців, їх земля малопростірна, їх політична експанзія

на довшу мету неможлива, їх культурна експанзія теж без більшої будуччини, бо їх культура збудована й плекана на лад романських культур, не на простолюдді, а понад ним. Москалі пішли за дійсноевропейською культурою тільки ві внішностях, вони пішли самостійними шляхами. Ассіміляція азійських народів, обожаннє коллєктиву й поборюваннє індівідуалізму вповні відчахнули їх культурний шлях від шляхів дійсноевропейської культури.

Томуто саме перед українським народом лежить велике завданнє: Нащіпити здорові зразки дійсноевропейської культури на сутоарійську, дуже надійну дичку української простонародної культури й виростити могутнє дерево-великана нової української культури й зосібна суспільно-політичної думки, дерево, що кидатиме свою благотворну тінь аж до берегів Індійського і Тихого Океану. Українці дали докази, що вони в хліборобській кольонізації не гірші Англьосасів. В нашої ниви є „гону“ не тільки „від Карпатів аж до Дону“, але далеко, далеко більше! Й ратаї ми несогірші!

Та щоби сповнити це величезне завданнє, яке природа поставила перед український нарід, мусить він добре походити коло цеї дички, добре добирати зразків, старанно плекати щіпу,

щоби розрослася вона дійсно в дерево-велитня. Чистість раси, евґеніка, культ індівідуалізму, гуманність, найкращі автономістичні й федеративні засновки, вільнодумство, арістократія духа й демократія матерії — оце мусять бути головні основи новоукраїнської національної культури. Починати мусимо від самого початку, від долів, від простолюддя, від него учитись і його вчити. А за орґанічною працею в цім напрямі, працею овіяною духом модерного націоналізму піде само собою господарське добро, суспільний лад, політична могутність, що побідно остояться проти ворогування хочби й цілого світу!